

Johann (Baptist) STRAUSS (junior, 25. X 1825 - 3. VI 1899) oli Johann (Baptist) Straussi vanem poeg (1804-1849). Senior on tuntud ennekõike valsside, kotiljonide, galoppide, kadrillide meistrina. Viuldaja ja dirigent olid nii isa kui ka poeg. Oma esimese valsi kirjutas J. Strauss junior 6-aastaselt, kuid isa oli isa poja muusikuarjäärile alguses vastu. Sellele vaatamata võttis J. Strauss (jun) viiulitunde ning 1842.a., kui isa perekonna maha jättis, algas tõsisem pühendumine muusikale. 1844. a. lõi junior oma orkestri, kellega esitas nii enda kui ka isa teoseid. Nii sai temast isa suurim rivaal ning publiku poolehoid hakkas peagi juniori poole kalduma. Pärast J. Strauss seniori surma 1849. a. ühendas junior nii oma kui ka isa orkestrid. Sellise suure orkestriga andis J. Strauss kontserte Saksamaal, Poolas, Venemaal jm. 1872. a. sai teoks J. Straussi Ameerika-reis, suursugune ettevõte, kus helilooja juhatas 100 000-pealise publiku ees 20 000 muusikust koosnevat orkestrit ja tal oli abiks sada dirigenti.

Aastatel 1863-1870 juhatas J. Strauss õukonna balliorkestrit.

Johann Strauss on kirjutanud 16 operetti. Nende loomisega alustas ta juba 1870. aastatel, olles J. Offenbachi mõju all. Kuid peagi vabanes ta võõrastest mõjutustest ja lõi omapärase viini opereti, mille musternäide on 1874. aastast pärinev "Nahkhiir". Väga mängitavad on olnud tema operetid "Indigo ja 40 röövlit" (1871), "Rooma Karneval" (1873), "Õõ Veneetsias" (1883), "Viini veri" (esietendus 1899 A. Mülleri töötluses).

Muidugi on J. Strauss ennekõike tuntud kui valsikuningas, kelle 168 orkestrile kirjutatud valsist on tänaseni väga populaarsed paljud. Võiks vist isegi teisipidi küsida: kas muusikaliteratuuri populaarseimas osas ongi midagi võistlemas valssidega "Ilusal sinisel Doonaul", "Roosid lõunast", "Kunstniku elu"?

Kindlasti on paljud näinud filmi "Suur valss", kus primadonna osas esines Miliza Korjus, aga mis kajastas ju enne kõike Johann Straussi elu. Ajaloolise tõe huvides olgu märgitud, et Johann Strauss (jun) oli abielus kolmel korral. Tema esimene naine oli lauljatar Henriette Treffz, kelle surma järel J. Strauss abiellus näitlejanna Angelika Dittrichiga. See abielu lahutati üheksa aastat hiljem. J. Straussi kolmas naine oli Adele Strauss, pankur Anton Straussi noor lesk (Anton ja Johann Strauss ei olnud sugulased). Viimane abielu tõi kaasa sekeldusi, nii et J. Strauss oli sunnitud vahetama nii usku kui ka lõpuks kodakondsust.

Muusikud, nii viuldajad kui ka heliloojad, olid ka Johann Strauss nooremad vennad Josef ja Eduard.

"Ungari Balzaciks" kutsutud kirjanik Mór (Maurus) Jókai (1825-1904) on ungari romantilise proosakirjanduse silmapaistvamaid esindajaid. Ta on kirjutanud üle 100 teose, mis enamasti käsitlevad tollast Ungari lähiminevikku. Eesti keelde on M. Jókai teoseid aastatel 1884-1930 arvukalt tõlgitud. 1975. a. ilmus eesti keeles tema romaan "Kuldaväärt mees" (kirjutatud 1872).

1883. aasta kevadel etendus Budapestis J. Straussi operett "Lõbus sõda", mille esietendust dirigeeris helilooja ise. Budapestis tutvus Johann Strauss Mór Jókaiaga, kes pakkus heliloojale opereti libretot oma hiljuti avaldatud novelli "Saffi" järgi. Libreto tundus aga J. Straussile dramaturgiliselt nõrk ning Viini ajakirjanikust libretist Ignaz Schnitzer (1839-1921) tegi sellest uue variandi, mis on originaalist tunduvalt poeetilisem. Oluliselt tugevnes mustlaste liin, mis lisas tükile romantikat. Schnitzer tugevdas ka patriootilist teemat. See omakorda, tüki lõpul kõlav võidukoor, kõlas hästi kokku tollase Austrias valitseva poliitikaga - üsna vähe enne "Mustlasparuni" esietendust oli Austrias sisse seatud üldine sõjaväekohustus. Nii ongi "Mustlasparunit" nimetatud esimeseks poliitiliseks operetiks muusikaliteratuuris.

Veidi ajaloost

1740. aastal asus Austria troonile legendaarne valitsejanna Maria Theresia (1717-1780). See oli aeg, mil Euroopas püüti veidike kärpida Habsburgide dünastia ülemvõimu, mis oli tugevnenud juba XV sajandi lõpul. Karl V Habsburgi, Hispaania kuninga kätte oli koondunud impeerium, "kus päike kunagi ei looju". 1521. aastal jagunes Habsburgide dünastia Hispaania ja Austria liiniks. Pärast 1526. aastat liideti Austriale Ungari ja Tšehhima. Põhiliseks sõjaliseks vastaseks Austria impeeriumile oli Türgi. Sõda türklastega vältas vahelduva eduga tervelt kaks sajandit, kusjuures kahel korral (1529 ja 1683) piirasid türklased isegi Viini. XVII sajandi lõpul olid austerlased võitluses türklastega edukamad, mille tulemusena 1699 läks Austriale pea kogu Ungari, Sloveenia ja Transilvaania.

"Mustlasparuni" esialgne libreto kajastas Austria pärilussõda (1840-1848), milles osales enamik Euroopa riike. Austria vastu sõdisid ennekõike Hispaania (kuningavõim oli seal Hispaania pärilussõja - 1701-1714 - tulemusena läinud Habsburgidelt Bourbonidele), Baier, Saksimaa ja Sardiinia (viimased kaks läksid hiljem Austria poole üle) ning Prantsusmaa. Austria poolel seisis Inglismaa ja Holland. Kõige rohkem kasu lõikas sõjast hoopis tõusev Preisimaa, kes omakorda kiskus Austria poolel sõtta Venemaa. Sõda lõppes Austriale siiski võrdlemisi valutult.

Hilisem, ümbertöötatud libreto on viinud raskuspunkti patriootilisele alale.

Johann Straussi operetid

- "Viini lõbusad naised" (*Die lustigen Weiber von Wien*, 1870)
"Indigo ja 40 röövliit" (*Indigo und die vierzig Räuber*, 1871)
"Karneval Roomas" (*Der Carneval in Rom*, 1873), Estonia Teatris lavastatud 1939
"Nahkhiir" (*Die Fledermaus*, 1874), Estonia Teatris lavastatud 1912, 1919, 1940, 1953, 1973
"Cagliostro Viinis" (*Cagliostro in Wien*, 1875)
"Prints Methusalem" (*Prinz Methusalem*, 1877)
"Pime lehm" (*Blindekuh*, 1878)
"Kuninganna pitsrätik" (*Das Spitzentuch der Königin*, 1880)
"Lõbus sõda" (*Der lustige Krieg*, 1881)
"Õo Veneetsias" (*Eine Nacht in Venedig*, 1883) Estonia Teatris lavastatud 1951
"Mustlasparun" (*Der Zigeunebaron*, 1885) Estonia Teatris lavastatud 1912, 1919, 1926, 1948
"Simplicius" (1887)
"Vürstinna Ninetta" (*Fürstin Ninetta*, 1893)
"Jabuka" (1894)
"Lõhnav varjulill" (*Waldmeister* 1895)
"Mõistuse jumalanna" (*Die Göttin der Vernunft*, 1897)
"Viini veri" (*Wiener Blut*, 1897, A. Mülleri töötlus) Estonia Teatris lavastatud 1965

"Mustlasparun" Estonia Teatris

- 1912 Lavastaja Paul Pinna, dirigent Adalbert Wirkhaus.
Osades: Homonay - Benno Hansen, Barinkay - Alfred Sällik, Zsupán - Paul Pinna, Arsena - Olga Olak-Mikk, Czipra - Alma Veltmann, Saffi - L. Abram
- 1919 Lavastaja Alfred Sällik, dirigent Raimund Kull.
Osades: Homonay - Benno Hansen, Barinkay - Alfred Sällik, Zsupán - Karl Viitol, Arsena - Lully Virkhaus, Czipra - Hilda Hellas, Saffi - Helmi Einer.
- 1926 Lavastaja Hanno Kompus, dirigent Raimund Kull, dekoratsioonid Aleksander Tuurand, kostüümid O.Oboljaninova-Krümmer.
Osades: Homonay - Sergei Herman ja Benno Hansen, Barinkay - Aleksander Wiikholm ja Aleksander Dener, Zsupán - Karl Viitol ja Aleksander Arder, Arsena - Marta Rungi ja Magda Päts, Czipra - Hella Jurikson ja Susy Jakobson, Saffi - Ida Loo ja Helmi Einer.
- 1948 Lavastajad Agu Lüüdik ja Eino Uuli, muusikajuht Tiiu Targama, lavakujundus Voldemar Haas ja Lembit Roosa, kostüümid Leida Klaus ja Lembit Roosa.
Osades: Homonay - Jaan Johanson ja Ants Aasmaa, Barinkay - Georg Ots ja Vootele Veikat, Zsupán - Ott Raukas, Arsena - Linda Sellistemägi ja Milli Rebane, Czipra - Madli Poola ja Leida Soom, Saffi - Elsa Maasik ja Meta Kodanipork.

Lavastusala juhataja
JAAN MIKKEL
Dekoratsiooniala juhataja

KÜLLI ROOT

Kostüümiala juhataja
LEIDA TALLO

Rekvisiidiala juhataja
KARIN LINDMAA

Jumestusala juhataja
ANNE KASTEHEIN

Valgus

PAAVO PUŠKIN

TIIT URVIK

MALDAR-MIKK KUUSK

Pealavameister

HEINO LILLIPUU

Etendust toetab AS EESTI GAAS

Estonia Teatrit toetab FINNFUND
(Finnish Fund for Industrial Cooperation LTD.)